

d'una vegada els noms dels qui en un moment determinat formaven el dit capítol catedralici gironí (385-386, núm. 95/120; 402/101; 421/106 i etc.); no cal dir que bisbe i capítol decideixen detalls sobre el culte de la Seu (384/95); i encara que són conscients del deure d'hospitalitat i de l'obligació de complir-lo, atès, però, que els rèdits tant del bisbe com dels canonges són "nimium tenues et exiles", comencen unint a la mensa episcopal les capellanies fundades en alguns llocs del bisbat i decidint que aquelles que rendeixin cent sous o més cada any hagin d'ésser concedides només als canonges (448/115). Haurien d'ésser llegides les pàgines inicials (23-109), en les quals el dr. Marquès resumí la seva visió de conjunt, després de les llargues hores destinades a la lectura i transcripció d'aquells prop de dos centenars de documents medievals del bisbat de Girona.

Tres característiques, no sé fins a quin punt normals o extraordinàries, obliguen a admirar els documents ací publicats: la capacitat de formular jurídicament, de manera que no pugui subsistir cap dubte d'allò que les parts convenen; l'extraordinària riquesa a l'hora de precisar la localització topogràfica dels llocs on s'han celebrat les actuacions jurídiques documentades pels notaris; i la gran quantitat de personatges que, per raons diverses, resulten afectats pels mateixos instruments notariais en qualitat de contractants i sobretot com a testimonis, tal com hom pot veure en les pàgines 733-778. I en el fons de tot plegat, la bel·licositat de l'home de la Baixa Edat Mitjana, disposat a defensar de la manera que fos, també, ai las!, amb violència física, aquell petit o gran espai del propi dret, que li permetia de construir la seguretat de la pròpia existència. Assenyalem, per la seva particular relació amb el tema d'aquestes pàgines, qualche indicació sobre llibres d'alguna herència, com els del document núm. 31, del 1227 (183-185), tot i que devien ésser un bé tan escàs, que manquen fins i tot en testaments on sembla que no haurien de mancar, com el del núm. 9 (1177), pp. 133-136.

El fet de fullejar qualsevol dels cent vuitanta-sis documents aplegats en aquest consistent volum obliga a pensar en l'enyorat amic Josep M. Marquès i Planagumà, que no sols els transcriví ans encara, per sobrepuig, els completà amb notes moltes vegades ben extenses. A ell, doncs, aquesta agràida recordació i als qui s'han imposada la feina de fer-lo arribar a les mans dels lectors, un ben merescut GRÀCIES!

Josep Perarnau

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario aragonés de Benedicto XIII. III. La Curia de Peñíscola (1412-1423)* (Fuentes Históricas Aragonesas, 40), Zaragoza, Institución "Fernando el Católico" de la Exma. Diputación de Zaragoza 2006, 490 pp.

Encara que les xifres del títol aparentment parlen d'onze anys, en realitat del 1412 al 1423, comptant-hi els dos extrems, els anys són dotze, curulls d'esdeveniments, que anaren posant punts finals a tots els interrogants que s'havien anat presentant en la vida del nostre país, als quals la mort del mateix Benet XIII empremtà definitivament la paraula "FINIS". El mateix 1412 aquest país nostre escoltà, bon xic incrèdul, la sentència al Compromís de Casp, el sentit del qual no era pas el de posar un rei, ans el de col·locar un papa, Benet XIII, a Roma, com a cap únic de l'Església catòlica, rematant així el Cisma d'Occident; però en el moment en què el projecte d'irrupció damunt Itàlia s'havia d'emprendre amb urc a partir de les Vistes de Morella (agost del 1414), se'ls presentà, al papa i al seu rei, un terç en discòrdia, l'emperador d'allò que restava de l'Imperi Romà d'Occident, Segimon, que, a través dels seus ambaixadors, patrocinava un altre camí de solucionar el Cisma, el del Concili de Constança; el rei s'hi apuntà adelerat i Benet XIII no pogué dir que no, segur que l'emperador (i a través d'ell, el Concili), entendria les seves raons d'ésser l'únic papa legítim i es presentà, matiner, a les Vistes de Perpinyà; en sortí amb la cua entre cames, perquè el ,seu' rei l'havia traït davant mateix dels seus propis nassos, i li féu dir: "Me, qui te regem feci, mittis in desertum"; fins i tot el seu 'legatus a latere Christi',

mestre Vicent Ferrer, li havia presentada l'estrena de Reis el mateix dia de la festa, proclamant que a partir d'aquell dia tan solemne tots els regnes i terres del rei Ferran d'Antequera ja no obeïrien com a papa Benet XIII, tot i reconèixer-li que era l'únic papa legítim; ara podia experimentar en carn pròpia qui era el 'seu' rei. No se n'hagué d'anar al desert Pero de Luna, però sí a la 'presó' de Peníscola, d'on només pogué sortir anys després de mort: a Peníscola hagué de suportar que pràcticament tots els que li devien tot, s'anessin acomiadant d'ell després d'haver-lo desafiat a prendre i complir la decisió suprema de renunciar a la tiara a fi de no passar per la humiliació d'ésser rebutjat pel Concili de Constança, no sols com a cismàtic, ans com a heretge pel seu comportament contrari al dogma de la unitat de l'Església de Crist. Ell es mantingué impertèrrit en el seu convenciment que la continuïtat de l'Església depenia del fet que només ell li assegurava (a l'Església) la successió legítima des del príncep dels apòstols. S'hagué d'adonar, de grat o per força, que l'Església podia prescindir d'ell, que ell cada dia estava més sol i sol havia de morir. En aquest sentit, la darrera pàgina del nucli bàsic del present volum (419) no és sols la informació del darrer gest desesperat de supervivència, ans el símbol ben visible del fet que la desfeta d'una voluntat d'autoafirmació s'havia deteriorat en un gest tragicòmic tan definitiu com la mort. La Roma, que ell no havia pogut conquerir, l'havia arraconat, empenia justament aquells anys el seu vol vers el màxim de glòria humana dels segles de l'humanisme i del barroc, durant els quals manifestaria, fins i tot en moments d'excessiva mundanitat, tot l'espendor de la seva capacitat religiosa, cultural, artística i àdhuc política.

Només abans del 1416 i de la sostracció d'obediència proclamada a Perpinyà, es pogué permetre un parell o tres de sortides de Peníscola: una a Tortosa, per presidir la Controvèrsia Judeo-Cristiana, que portà un nombre important de jueus a demanar el baptisme; una segona a Morella l'estiu del 1414 a planificar amb el seu rei la darrera etapa de la seva exaltació presentant-se i entronitzant-se a Roma, però ja a Morella la festa fou aigualida per la presència d'un missatger de l'emperador Segimon, anunciant un projecte, el del Concili de Constança, que seria la tomba pontifical del papa Benet; i una terça a València, a donar satisfacció a la ciutat adelerada de poder, també ella, la de fer festa grossa al papa; des de València marxà directe a Perpinyà, a encetar-hi immediatament els anys de posta interminable.

Pero de Luna potser tenia el presentiment que Peníscola seria la seva presó interminable i la seva tomba, però el cert és que Peníscola no li acabava de fer el pes. Ell hauria preferit una casa terra endins, potser perquè li hauria donat una sensació de més solidesa que la mar, que amb el seu va-i-vé constant era incapaç d'oferir-li. De fet, els anys primers havia tingut vel·leïtats de viure en el gran castell de Vallderoures i fins i tot havia esmerçat alguns dineros a acondicionar-lo per a residència papal. El seu fat (segurament el seu mal fat), però, anava lligat a la constant contemplació de la mar amb el seu simbolisme d'inestabilitat i d'inconstància i per això, poc després de Morella manifestà la seva voluntat d'assentar-se a Sicília, "al servei de la unitat de l'Església".

El volum que ara ens ocupa té una introducció ben interessant, a la qual tornarem després; ocupa fins a la pàg. 36. Tot el restant és dedicat a documents, sobretot a les butlles dels anys indicats en el títol (39-419), completades amb algunes notes escadusseres de la sèrie vaticana d'*Introitus et exitus* (423-431) i amb reproduccions de pàgines, mostra de la cal·ligrafia predominant en la cancelleria papal de Peníscola (435-463); les darreres pàgines contenen llista única tant d'atropònims com de topònims (465-488).

És veritat que la intenció de l'autor ha estat la d'aplegar en aquestes pàgines només les butlles adreçades a algun lloc o persona del regne estricte d'Aragó (per entendre'ns, al format pel conjunt de les tres actuals províncies de l'Estat Espanyol i de la Comunitat Autònoma Aragonesa), però el sol fet que el protagonista vivia normalment a Peníscola i que alguns dels temes (per exemple, l'importantíssim de la Controvèrsia Judeo-Cristiana de Tortosa els anys 1413-1414) tinguessin lloc fora el dit regne estricte, justifica que ens n'ocupem en aquestes pàgines. Un cas impensable confirma que la delimitació geogràfica no és respectada pels fets. Un dels casos històrics tocats per algun dels documents d'aquest volum és el de la parenta del

papa, Violant de Luna, abadessa del monestir cistercenc femení de Trasobares, més dona enamoradissa que monja, escapada del convent i amistançada, detinguda per ordre personal del papa (pp. 156-157, núm. 305), el qual un any i mig després (juliol del 1415) manava disgregar la comunitat de monges integrant-les en monestirs diversos de localitats esparses, suprimir el monestir i liquidar la relació amb els vassalls, fer inventari de béns i destruir el o els edificis del monestir (església exclosa) fins a ran de terra; l'encarregat d'aquestes operacions era un monjo de Poblet, Bartomeu Escuder (pp. 329-330, núms. 702-703); el pare cistercenc pobletà se'n devia endur la documentació, perquè (els) papers de Trasobares acaben de comparèixer en l'actual arxiu de Poblet, segons que ens diu Josep Torner i Cubells en el seu *Catàleg dels pergamins de l'actual arxiu de Poblet* (Corpus Scriptorum Cataloniae, Series Altera, Scripta, 2), Barcelona i Poblet, 2010.

No cal dir que en el volum que ara ens ocupa hi figuren molts dels servidors catalans del papa i no hi manquen els documents a favor d'institucions com l'Estudi de Lleida (64, núm. 72; 98-99, núm. 163); però no sembla convèncer la transformació sistemàtica, i no, 'in melius', de noms i cognoms catalans, com el de "Guillermo Ramón Alemán de Cervillón" (Guillem Ramon Alemany de Cervelló: 66, núm. 76), o Francesc Climent sistemàticament convertit en Francisco Clemente; hi ha d'altres petits entrebancs, com és ara l'arquebisbe (arquebisbe?) de Pamplona (48, núm. 30); o atribuir Ares del Maestre al bisbat de Sogorb (aleshores?: 169, núm. 339) o aquelles 'aliamarum-alimares', que segurament eren 'aliamiarum-aljames' (126, núm. 231). Hom té la impressió que el pobre infant Joan servia de peça d'intercanvi per a tots els possibles matrimonis considerats avantatjosos, car ara un altre s'afegeix a la llista (227, núm. 440).

L'estructura del bloc central del volum és fàcil de seguir: consta de nou-cents cinquanta regests amb indicació de les respectives data i font de la butlla papal (en general, volums dels *Reg. Aven.* de l'Arxiu Secret Vaticà), que, tal com ja ha estat dit, ocupen les pàgines 39-419; cinquanta-nou d'aquests regests són completats, immediatament després, amb tot o part del text de la butlla resumida en el regest inicial i n'hi ha de ben llargues; entre aquests textos afegits hi ha els relatius a problemes, personals o comunitaris, derivats de les conversions de jueus posteriors a la Disputa de Tortosa.

Les pàgines introductòries són en general escrites de mà de mestre, però ja de bell començament ens donen a entendre que per a l'autor el 'reino de Aragón' o 'reino aragonés' engloba tota la corona i així, d'entrada, ens parla de "Peñíscola, el promontorio del reino aragonés en el Mare Nostrum" (7); caldrà tenir-ho en compte i recordar que el darrer rei exclusivament aragonès, 'grosso modo' només era rei damunt les actuals tres províncies de la comunitat autònoma d'Aragó i que la 'corona' començà de venir després per obra del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, que mai no portà el títol de 'rei d'Aragó', ans només el de 'princeps Aragonensis' i que a partir del seu fill i hereu començà una dinastia nova, amb numeració reial nova de trinca i mai continuació, almenys per al conjunt de la corona, de la dels antics reis aragonesos. 'Cuique suum' i caldria respectar els fets.

Dit això, regraciem l'autor per aquesta obra realment important (tot intent de posar en circulació documents fins aleshores inèdits o desconeguts hauria d'ésser reconeguda com a important i aquesta ho és), que també incorpora l'activitat de bon nombre de catalans i d'institucions de Catalunya i per aquesta part (la que ens afecta) no li ha de mancar el nostre reconeixement.

Josep Perarnau

Josep ALANYÀ I ROIG, *El Parlament de Catalunya a la Catedral de Tortosa. Interregne i Compromís de Casp. Història i documents 1410-1412*. Tortosa, Ajuntament i Catedral 2013, 432 pp., amb il·lustracions diverses intercalades en el text.